

Wiśniewski, Jarosław

"Leksykon historii powszechnej
1900-1945", pod red. Stanisława
Sierpowskiego, przy współpr.
Stanisława Żerki, Poznań 1996 :
[recenzja]

Dzieje Najnowsze 29/1, 180-181

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Leksykon historii powszechnej 1900-1945, pod red. Stanisława Sierpowskiego, przy współpracy Stanisława Żerki, Poznań 1996, Wydawnictwo Naukowe UAM, ss. XI + 507.

W prezentowanym leksykonie na przeszło 500 stronach omówiono najistotniejsze problemy, najważniejsze wydarzenia i scharakteryzowano najbardziej znaczące postacie I połowy XX w. Autorami 2500 haseł jest przeszło 30 naukowców ze środowiska poznańskiego, a redaktorem całości — prof. dr hab. Stanisław Sierpowski, przy współpracy dr. Stanisława Żerki.

Gdy na przełomie osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych lat przystępowano do pracy nad tą książką, na polskim rynku wydawniczym brak było syntetycznych opracowań wspomnianej epoki. Leksykon, z przyczyn niezależnych od Autorów, ukazuje się dopiero dzisiaj, tekst jednak został uaktualniony. Na tle innych podobnych publikacji wydaje się być szczególnie interesujący. Spełnia bowiem w sposób niemalże perfekcyjny założone przez jego twórców cele: zawiera konkretne informacje (głównie polityczne, również gospodarcze, naukowe i kulturalne) w możliwie dużej liczbie haseł szczegółowych, pomaga w zrozumieniu węzłowych zagadnień epoki poprzez hasła artykułowe i przeglądowe, udziela zainteresowanym odpowiednich wskazówek bibliograficznych.

W leksykonie szeroko omówiono dzieje wszystkich państw niepodległych i najważniejszych terytoriów zależnych w I połowie XX w. Hasła poświęcone głównym konfliktom epoki (obie wojny światowe, wojna chińsko-japońska, wojna domowa w Hiszpanii, wojna włosko-etiopska, wojna domowa w Rosji) dały Autorom możliwość zaprezentowania umiejętności przeprowadzania syntezy, a także interesujących własnych komentarzy. Dotyczy to również charakterystyki najważniejszych występujących wówczas systemów społeczno-politycznych i ideologii (faszyzm, narodowy socjalizm, stalinizm, leninizm, totalitaryzm, liberalizm, konserwatyzm, nacjonalizm).

W dzisiejszych czasach, gdy z taką siłą dają o sobie znać spory narodowościowe i kwestie statusu mniejszości narodowych, warto się zapoznać z genezą wielu tych nadal aktualnych problemów i sposobami ich rozwiązywania (obszerne hasła: „mniejszości narodowe”, „mniejszościowy traktat 1919”, „mniejszość niemiecka” i inne).

Tragedia II wojny światowej spowodowała, iż wśród szerokiej opinii publicznej, a nawet części historyków, istnieje skłonność do lekceważenia wcześniejszych prób stworzenia systemu zbiorowego bezpieczeństwa, pokojowego rozstrzygnięcia konfliktów międzynarodowych i narodowościowych, a także wysiłków na rzecz przeprowadzenia powszechnego rozbrojenia i inicjatyw Ligi Narodów. Dobrze więc, iż zostały nam one w sposób wyczerpujący przypomniane. Na progu XXI w., rozpatrując różne modele przyszłego ładu światowego, warto wyciągać wnioski z błędów niedalekiej przeszłości, również i tych popełnionych przez twórców „systemu wersalskiego”.

Trudno doradzać Autorom wprowadzanie uzupełnień i tak już obszernej publikacji. Wydaje się jednak, iż w następnych wydaniach niektóre biogramy ludzi ze świata nauki i kultury mogłyby zostać rozbudowane o informacje dotyczące politycznych uwarunkowań ich aktywności. Czytelnicy chętnie dowiedzieliby się np. o: przyczynach ataków hitlerowców na Maxa Plancka, o stosunku Alberta Einsteina do pacyfizmu i syjonizmu, politycznej dyskusji na temat projektów architektonicznych Le Corbusiera (siedziby Ligi Narodów w Genewie, Pałacu Rad w Moskwie), o relacjach Fiodora Szalapina z władzą radziecką, o pozycji Ilji Erenburga w ZSRR, o okolicznościach śmierci Jeana Giroudoux itd.

Lapidarny styl, jakim są zmuszeni posługiwać się Autorzy, bywa czasami źródłem nieporozumień. Sułtan Adulhamid II nie został „w następstwie rewolucji młodotureckiej oskarżony o próbę reakcyjnego przewrotu”, ale podczas tejże rewolucji, o ile sam nie próbował dokonać takiego przewrotu, to przynajmniej owej próbie sprzyjał. Ingerencja Austrii nie uniemożliwiła wyboru kardynała Rampalli na papieża, jest nawet dyskusyjne czy osłabiła jego szanse na wybór przez konklawe.

Te drobne mankamenty nie mogą mieć wpływu na ocenę książki. Czytelnicy otrzymali dzieło wybitne, które powinno się znaleźć w bibliotece każdego człowieka zainteresowanego losami świata w XX w. Dodatkowym walorem jest obszerny zestaw świetnie dobranych ilustracji.

Jarosław Wiśniewski

Dmitrij Wołkogonow, *Lenin. Politiczeskij portriet w dwuch knigach*, Moskwa 1994, k. 1 — 475 ss., k. 2 — 507 ss.

Zmarły niedawno rosyjski historyk Dmitrij Wołkogonow był postacią dobrze znaną nie tylko w środowisku profesjonalnych badaczy, ale także wśród szerokiej rzeszy miłośników historii. Był autorem trzydziestu książek z dziedziny filozofii, historii i politologii. Szeroką popularność przyniosła mu trylogia *Wodzowie*, będąca cyklem trzech biografii ludzi symbolizujących ideę radzieckiego komunizmu — W. Lenina, J. Stalina i L. Trockiego. Zamyśl napisania wspomnianej trylogii zrodził się pod koniec lat osiemdziesiątych. Pierwsza ukazała się biografia Józefa Stalina (1990), przetłumaczona na dwadzieścia jeden języków, następnie Lwa Trockiego (1992), a ostatnio, oczekiwana chyba z największym zainteresowaniem, biografia Włodzimierza Lenina (1994). Żadna ze wspomnianych prac nie doczekała się przekładu polskiego.

Kolejność ukazywania się na rynku księgarskim wymienionych pozycji biograficznych nie była przypadkowa. Pracę poświęconą Stalinowi Wołkogonow pisał i wydał jeszcze w okresie istnienia państwa radzieckiego, w atmosferze *pieriestrojki i głasnostii*. Biografia Lenina ukazała się już w diametralnie innej rzeczywistości, po upadku systemu komunistycznego, ale także w okresie gorących sporów historycznych dotyczących przyczyn powstania i rozkładu fenomenu historycznego, jakim był Związek Radziecki. Trylogia Wołkogonowa, a szczególnie jej ostatni część poświęcona twórcy państwa radzieckiego, jest ważnym i zasługującym na uwagę głosem w dyskusji, którą wiodą „zwycięzcy” i „zwyciężeni”, twórcy systemu komunistycznego i jego ofiary. Dwutomowa biografia Lenina przez zrzucenie losu pozostanie symbolicznym zwieńczeniem dzieła rosyjskiego historyka, jego historiograficznym testamentem.

Książka Wołkogonowa, jak pisze we wstępie, nie jest klasyczną biografią wodza rewolucji, ale „przede wszystkim jego portretem”. Autor powtarza kilkakrotnie, że jego zadaniem było nakreślenie szkiców do tego portretu. Wołkogonowa interesował bowiem Lenin jako człowiek, ze swoimi zaletami i wadami, dopiero w następnej kolejności polityk, rewolucjonista, przywódca państwa. Cel, jaki postawił sobie rosyjski historyk, jest bardzo czytelny. Wołkogonow pragnął odmitologizować postać przywódcy bolszewików, dokonać krytycznego rozrachunku z przeszłością w wymiarze ogólnym i bardziej prywatnym, a tym samym zburzyć dotychczasowy wizerunek Lenina obecny w świadomości szerokich kręgów postradzieckiego społeczeństwa. W pierwszej części pracy pisał:

„W oparciu o własne doświadczenie człowieka, który przeszedł bolesną ewolucję poglądów od gorliwego stalinisty, przez długi okres marksistowskiej ortodoksji aż do pełnego